

Лариса ГОРБОЛІС

УДК 821.161.2

СВІТ ДУШІ УКРАЇНЦЯ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА «МИ ВОСЕНИ ТАКИ ПОХОЖІ...»

У статті досліджено настроєву тональність, асоціативно-образну матрицю поезії Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...». До комплексного аналізу твору залучено листи Т. Шевченка, а також відомості про історію написання та особливості психостану письменника під час перебування на чужині.

Ключові слова: трагізм, чужина, асоціативний ряд, ментальність, національна-самобутність.

Багатогранна й невичерпна творчість Т. Шевченка невпинно викликає неослабний науковий інтерес дослідників різних поколінь в Україні та за кордоном. Серед низки різноспрямованих шевченкознавчих праць окрему групу становлять студії, присвячені дослідженню одного вірша (Ю. Барабаш, Ю. Івакін, Г. Клочек, В. Смілянська, В. Пахаренко, Л. Плющ та ін.).

Мета статті – виявити й дослідити поетичальні особливості поезії Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...». Завдання статті – на основі епістолярію Т. Шевченка дослідити настроєву матрицю поезії «Ми восени таки похожі...», а також корпус переживань ліричного героя; 2) виявити внутрішній зміст і художньо-генеруючу функцію образів, з'ясувати логіку зв'язків між ними.

Потрактувати текст означає залучити різні інтерпретаційні підходи, декодувати образи, заглибитись у психологію творчості митця, осягнути комплекс художньо

оприявлених відчуттів, переживань письменника, адже, перетворюючи почуття в думку, митець «пише історію своєї душі» (О. Потебня).

Поезію Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...» написано у другій половині 1849 р. на Косаралі. Це непростий період у житті Т. Шевченка. Як відомо, 5 квітня 1847 р. поблизу Києва Т. Шевченка заарештували. Під час арешту в нього було відібрано листи, вірші, малюнки, а його відправлено до Петербурга на допит. Наприкінці травня 1847 р. Т. Шевченка направили до Оренбурзького окремого корпусу, заборонивши писати й малювати. У червні 1847 р. Т. Шевченко прибув до Орська, де його зарахували до третьої роти п'ятого батальйону. В Орську, попри заборону писати й малювати, Т. Шевченко виконав декілька малюнків і автопортретів, писав твори до захлавного зошита.

Від травня 1848 р. у складі флотської команди поет вирушив у експедицію з вивчення Аральського моря (виконувати ескізи, малюнки). На зимівлю експедиція зупинилася на острові Косарал, де перебувала до кінця вересня 1849 р. Тут Т. Шевченко зробив чимало епізодів, зарисовок олівцем, написав низку творів, серед яких і поезія «Ми восени таки похожі...».

Доцільно насамперед з'ясувати психологічні передумови появи аналізованої поезії. Такий підхід допоможе не лише обґрунтувати засади внутрішнього співіснування автора і героя-наратора, а й дослідити настроєву тональність твору, виявити наповненість, інтенсивність, емоційну й смислову зумовленість образів.

Перебуваючи на засланні, Т. Шевченко переживав стан очікування. В такій ситуації, як відомо, весь організм напружується, загострюється пам'ять, оживляються асоціації, дещо змінюється (загальмовується чи прискорюється) мислення, підвищується напруженість, уява реанімує з минулого близькі поетові образи. Він часто згадував своїх друзів, його пам'ять актуалізувала емоційно забарвлені епізоди життя. Так, скажімо, в листі до В. Рєпніної від 24 жовтня 1847 р. він писав про матір М. Костомарова, яку востаннє бачив у дворі III відділу в Петербурзі. Спогади про рідний край, образи дорогих людей, листи від друзів хоча б час від часу послаблювали психологічну напруженість Т. Шевченка.

Свій стан очікування митець називав «страшным бесчувствием, которое уже начинает проникать в мою расслабленную душу» [7, 5, с. 240]. Письменник переживає незрозумілі душевні зміни, відчуває нагальну потребу внутрішнього протистояння чомусь недоброму й нищівному. В моменти особливої скрути Т. Шевченко звертається до Біблії та молитви. В листі до В. Рєпніної від 25–28 лютого 1848 р. він пише: «Какое-то безотчетное состояние овладело мною (придите все труждающиеся и обремененные аз успокою вы). Перед благовестом к заутрени пришли мне на мысль слова ряспятого за нас, и я как ожил, пошел к заутрени и так радостно чисто молился, как, может быть, никогда прежде... Желал бы, чтобы вся жизнь моя была так чиста и прекрасна, как сегодняшний день!» [7, 5, с. 238–239].

Невпевненість, невизначеність, невпинні сумніви й відчуття безвиході спричинюють тривогу. «Тяжко, брате мій добрий. Каратися, самому не знати за що, – пише він у листі до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р., – і я тепер, мов Іов на гноїщі, тільки мене ніхто не провідає. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія хоч коли-небудь побачити свою безталанну країну, то благав би Господа о смерті.

*Так Дніпро крутоберегий
І надія, брате,
Не дають мені в неволі
О смерті благи.*

Іноді так мене нудьга за серце здавить, що аж заплачу» [7, 5, с. 234]. Цинга і ревматизм, що на них хворіє Т. Шевченко на засланні, – це реакція душі на відірваність від рідного краю.

У стані нудьги і безнадії, в ситуації інформаційної ізолюваності, відмежованості від світу Т. Шевченко перебував довгий час. Про нудьгу, «що в серце впила, мов люта гадина», йдеться у всіх листах Т. Шевченка, написаних в Орській фортеці:

із листа Т. Шевченка до А. Лизогуба від 11 грудня 1847 р.: «Бодай і ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь...» [7, 5, с. 232];

із листа до цього ж адресата від 1 лютого 1848 р.: «Лихо діється зо мною, та не одне, а всі лиха упали на мою голову; одно ж, що нудьга і безнадія давить серце, а друге – нездужаю з того дня, як привезли мене у цей край...» [7, 5, с. 236].

Ці та схожі за змістом і настроєм рядки Т. Шевченка лише частково відтворюють душевний стан письменника. Він, очевидно, боїться самотності й покинутості. «Одна тільки туга гризе моє серце: як заженуть у степ, то не доведеться ні од кого листа прийняти, ні самому послати, бо туди пошта не доходить, от моє горенько!», – із сумом повідомляє він у листі до А. Лизогуба від 7 березня 1848 р. [7, 5, с. 241].

Т. Шевченкові бракує спілкування, а тому часто в його листах звучать прохання до друзів частіше йому писати:

із листа до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р.: «Напишіть до мене, коли матимете час, хоч малесенький листочок, нехай хоч трошки я заплачу добрими сльозами» [7, 5, с. 235];

із листа до А. Лизогуба від 1 лютого 1848 р.: «Якби вони (друзі, які забули. – Л. Г.) знали, що єдине слово ласкаве тепер для мене паче всякої радості. Так що ж, недогадливі» [7, 5, с. 236].

Таким сумом сповнені й більшість поезій цього періоду, як от:

*Хіба самому написать
Таки посланіє до себе
Та все дочиста розказать,
Усе, що треба, що й не треба [7, 2, с. 165].*

Найважчим для Т. Шевченка було те, що інформаційна ізолюваність посилювалася забороною малювати: «Ви пишете, чи покину я малювати. Рад я його покинуть, так не можна. Я страшно мучуся, бо мені заборонено писати і рисувати (курсив Т. Шевченка. – Л. Г.)», – із сумом повідомляє він у листі до А. Лизогуба від 11 грудня 1847 р. «Якби мені тільки рисувати було можна, то я б і не журився б, ходив би собі в сірій шинелі, поки дійшов би до домовини. Та все б таки хвалив Бога, а тепер!.. Ой лишенько! І вимовить не хочеться!» – журиться він у листі до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р.

Пам'ять митця жадібно фіксує цікавий життєвий матеріал: «Здесь (на Косаралі. – Л. Г.) так много нового, киргизы так живописны, так оригинальны и на-

ивны, сами просятся под карандаш, и я одуреваю (курсив наш. – Л. Г.), когда смотрю на них. [...] Какой стройный народ, какие прекрасные головы! (чистое кавказское племя) и постоянная важность, без малейшей гордости. Если бы мне можно рисовать, сколько бы я вам прислал новых и оригинальных рисунков. Но что делать! А смотреть и не рисовать – это такая мука, которую поймет только истинный художник» [7, 5, с. 231–232]. Бажання відтворити побачене у словах чи барвах митець передав чи не найвлучніше: «я одуреваю».

Інформаційна виснаженість, відчуття самотності спричиняють емоційну напруженість і супроводжуються сильними почуттями жалю до себе і страху бути знищеним. Прикметним є той факт, що в листах із заслання митець підписується «безталанний Шевченко» (раніше зазначав: Т. Шевченко). Чи не єдиний раз в епістолярії з чужого краю з'являється іронія, що хоча б на мить рятує митця від розпачу. «От вам і кобзар! Позабирав грошики та й шморгнув на Урал до киргиза гуляти. Гуляю! Бодай нікому не довелося так гуляти, а що маємо робить! Треба хилитися, куди нахиляє доля [...]. Нудьга, та й годі; читать – хоч би на сміх одна буква, і тії нема. Броджу понад Уралом та... ні, не плачу, а щось ще поганше діється зо мною (курсив мій. – Л. Г.)» [7, 5, с. 230]. Митець із жахом усвідомлює ту безвихідь, у якій перебуває. В листі до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р. він із болем і розгубленістю пише: «Я не розглядив дна тії бездни, в котру впав. А тепер як розглядив, то душа моя убогая розсипалась, мов пилина перед лицем вітра» [7, 5, с. 234]. Біль, туга за рідним краєм і друзями, відчуття покинутості й безвиході, оте «щось ще поганше», як назвав його сам Т. Шевченко, – це виразні ознаки ностальгії, реакції душі на відірваність від батьківщини. «У кожного народу свій тип ностальгії, зв'язаний з ментальністю саме цього народу, зумовлений багатьма факторами його політичного, історичного, звичаєвого буття» [4, с. 7], – зауважує Л. Костенко, акцентуючи на українській моделі ностальгії, а вона «тим болючіша, що українцю часом доводиться відчувати тугу за рідною батьківщиною на батьківщині» [4, с. 7].

Ятрила серце й підсилювала нестерпну тугу письменника за рідним краєм монотонність буденного життя й одноманітність краєвидів. Т. Шевченка-українця було силоміць вирвано з українських краєвидів і кинуте в «бусурманську пустиню» [7, 5, с. 232] та «нікчемне море» [7, 5, с. 241]. Так було розірвано прадавній зв'язок та порушено діалог українця з природою.

Наскільки гнітили Т. Шевченка пустельні краєвиди, свідчать рядки з багатьох його листів. «Местоположение здесь грустное и однообразное, тощая речка Урал и Ор, обнаженные серые горы и бесконечная киргизская степь, – пише він у листі до В. Рєпніної від 24 жовтня 1847 р. – Иногда степь оживляется бухарскими на верблюдах караванами, как волны моря зыблущими вдали и жизнью своею удваивают тоску» [7, 5, с. 234]. Це природна реакція українця на пустелю. А ось справжня протилежність оспіваним в українському фольклорі ночам: «А ночи, ночи! Господи, які страшні та довгі! – та ще у казармах» [7, 5, с. 233].

Т. Шевченко із жахом констатує, що під впливом споглядання пейзажного одноманіття він деградує як митець. У листі до В. Рєпніної від 28 лютого 1848 р. він пише: «Страшно! Прежде, бывало, я смотрел на природу одушевленную и неодушевленную как на совершеннейшую картину, а теперь как-будто глаза переменились: ни линий, ни красок, ничего не вижу. Неужели это чувство пре-

красного утрачено навіки? А я дорожил им! Так лелеял его! Нет, я, должно быть, тяжело согрешил перед Богом, коли так страшно караюсь!» [7, 5, с. 239].

Органічна єдність із рідним підсонням є визначальною для ментальності українця. Шевченкове заслання – це той промовистий за масштабністю руйнування української душі факт, «коли наш національний організм всіма способами і засобами нищать, калічать, що більше – намагаються винатурити, вийняти з нього його духовний зміст і вкласти, натомість, цілком інший» [6, с. 7].

Віддаленість від культурних центрів, інформаційна блокада, заборона писати й малювати, відмежованість від рідного геокультурного простору згубно вплинули на Шевченка-митця; це ті вже досить випробувані російською самодержавною машиною шляхи «витереблення» (Є. Маланюк) українського з українця.

У стані душевного дискомфорту його єство шукає рятунку. У таких ситуаціях мислення людини формулює завдання: треба повернутися у приємний стан, викликати зі схронів пам'яті щось знайоме і дороге, за допомогою спогадів, мрій, бажань перетворити негатив на позитив. Так активізується пам'ять – «вмістилище» знань, досвіду, активізується спроможність до філософських роздумів про сенс життя, про своє місце в світі, про гармонію тощо.

Але обставини, умови, в яких перебував Т. Шевченко, не дозволяють йому швидко розв'язати задачу. На допомогу почуттям і мисленню приходить уява і створює низку гіпотез-образів, бажаних предметів, асоціацій. «У взаємодії відчуттів, почуттів, уяви та мислення – свідомих дій людини – створюються гіпотези, які є синтезом минулого і сучасного», – зауважує психолог В. Клименко [3, с. 32]. Вочевидь, що так спрацювали внутрішні структури і Т. Шевченка. У момент душевного дискомфорту в свідомості українця активізувалися образи (наприклад, Дніпра, хати, лоз тощо). На тлі буттєвих негараздів митець виокремив із минулого досвіду факти, речі, предмети, які мали для нього цінність, цікавили, відповідали його ідеалам гармонійного життя, тобто ті, які ще в часи перебування в Україні трансформувалися в почуття.

Документальні дані дозволяють вибудувати ланцюжок фактів, що, як видається, допомагали митцеві утримувати духовний зв'язок із Україною. Чи не вперше Т. Шевченко відчув трагізм розлуки з рідним краєм на шляху до Оренбурга, що згодом відтворив у повісті «Близнецы»: «Подъезжая ближе к селу ему, действительно, представилась малороссийская слобода: те же вербы зеленые, и те же беленькие в зелени хаты, и та же девочка в плахте и полевых цветах гонит корову. Он заплакал при взгляде на картину, так живо напомнившую его прекрасную родину» [7, 4, с. 91].

Напевно, нагадала Україну і стара тополя, «святе дерево», якому поклонялися в безлюдній пустелі киргизи, завітчуючи різнобарвними стрічками. Відомо, що це дерево художник зобразив на малюнку 1848 р. Немає підстав заперечувати і згадані у праці Л. Большакова «Шляхами великої долі» архівної справи «Про відправку до Раїмського та Уральського укріплення для посадки кілків різних швидкоростучих деревних порід і деревного насіння» [див. про це: 1, с. 64]. Привезені у степ саджанці, напевно, також уявно повернули Т. Шевченка в Україну. Нагадали про рідні краї і дні, проведені «хоч у поганій та все-таки вольній хатині» [7, 5, с. 234] під час хвороби.

«Трансформація образу у почуття відбувається під час енергетичного та інформаційного контакту з предметом, який фіксує ставлення до нього (дається

оцінка: доброзичлива, позитивна чи негативна)» [3, с. 33]. Образ, який створює людина, – почуттєвий зразок (еталон) змісту її свідомості.

Переживання Т. Шевченка, викликані неможливістю реально бути з Україною, частково компенсувалися бажаннями митця створити її в художніх вимірах. Так у поезії «Ми восени таки похожі...» виникла низка образів – змісто- та ідеєтворчих складових, які представляють концептосферу українського народу і розкривають особливості світорозуміння, світосприймання, світопереживання Т. Шевченка, структурують «лінії внутрішнього розвитку поетичної думки» (В. Стус).

Поезія Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...» розпочинається філософським зачином-медитацією:

*Ми восени таки похожі
Хоч капельку на образ Божий, –
Звичайне, що не всі, а так,
Хоч деякі [7, 2, с. 170].*

Прикметна журлива тональність вступу, така настроєвість розпросторюється на весь твір. Уже перше слово поезії долучає до героєвого співсприймання та співпереживання.

У вступі майстерно синтезовано констатацію і роздум. «Оформленню» такого зачину (як засвідчує частка *таки*) передували тривалі роздуми 1) про схожість / несхожість людини з образом Божим; 2) про ознаки та ступінь схожості – за мірою страждань, терпіння, любові, життєвого досвіду тощо; все це людина найповніше осягає у зрілому віці, тобто восени, як подано у тексті. Прислівник *звичайне* утаємничує виклад (є щось відоме лише авторові / ліричному героєві) і ніби залишає вступну частину відкритою для роздумів. Вступ, як видається, міг би завершитися трикрапкою. Але митець лишив за собою право вибору шляхів художньої реалізації свого задуму. Філософський зачин ніби умовно відокремлений від основного тексту, однак логічно підпорядкований авторській ідеї.

У творі представлено дві часопросторові площини: України й чужини. Краєвиди рідного краю подано впізнавано і доволі детально. Означений у тексті український простір уконкретнюється промовистими маркерами – знаками, репрезентантами українського світу, рідної митцю землі – долина, Дніпро, лози тощо – з властивою їм прадавньою енергетикою. У скрутні часи туги за Батьківщиною ці образи, вочевидь, допомагали Т. Шевченкові самозаглиблюватися, зберегтися як цілісній особистості, захиститися від духовної асиміляції. Вони є архітектонічними константами в культурі світорозуміння Т. Шевченка.

Предметно-асоціативний ряд твору започатковує паронім *крапелька* (зі вступної частини, що підтверджує слушність думки про органічну єдність вступу й основної частини твору), який доцільно виводити не з синонімічного ряду на позначення міри-кількості (тобто *трішечки, небагато*), а з *водного* ряду: річка, море, океан (у тексті читай: річечка, Дніпро, море). Слушність моєї думки підтверджує і те, що в тексті прочитуються й інші асоціативні образи-пари:

степ – перекотиполе,

хата – дитя

та синонімічні образи-паралелі (за кожним із яких розгортається уявна картина-пояснення):

циган // перекотиполе // роздолля // чужина,
край світа // чужина // самотина.

Наведені образи, вжиті у прямому чи переносному значенні, чи як порівняння, беруть активну участь у вибудуванні концепції твору. Із кожним рядком ріднопростір ущільнюється, стискається, а кордони чужини конкретизуються й розширюються.

Спробуємо відтворити ланцюжок художніх образів та логіку їх зв'язків у поезії Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...».

Найперше звернемося до образу *перекотиполя*, що започатковує процес кристалізації ідеї твору. Як відомо, перекотиполе «обламується біля основи і перекочується на далекі відстані, розносячи своє насіння; народний символ безрідності, бездомності, безпритульності («Котиться, як перекотиполе»), безбатченка, сирітства, бідлашного мандрування по чужині, недолі; мандрівна доля рослини породжує ставлення до неї як до живого свідка нещастя, пролітої крові, людського горя на землі» [2, с. 439].

З огляду на це, перекотиполе в аналізованій поезії Т. Шевченка слушно трактувати як антропоморфізований образ, що увиразнює уявлення про долю ліричного героя – безталанного, бідлашного, бездомного мандрівника чужиною. Та перекотиполе-ягняточко прагне напитися живильної води з рідних джерел:

*Із степу перекотиполе
Рудим ягняточком біжить
До річечки собі напитись [7, 2, с. 170].*

Проте вода (у творі це річка, Дніпро) перекотиполю без кореня не можуть уже зарадити, не можуть його напоїти, задовольнити спрагу, а отже, зрозуміла реакція водних просторів:

*А річечка його взяла
Та в Дніпр широкий понесла,
А Дніпр у море, на край світа [7, 2, с. 170].*

Все, що діялось у межах, обрамлених байраком і Дніпром, відбувалося на українських теренах. Ці ландшафтні константи визначають «джерела і фундамент душі» (К.-Г. Юнг) ліричного героя, адже «її (душі. – Л. Г.) своєрідна організація також має бути найтісніше пов'язана з умовами зовнішнього середовища». Верби, лози, Дніпро у творах Т. Шевченка (не є винятком і поезія «Ми восени таки похожі...») дієві; ці образи глибиняться у свідомості й пам'яті народу. Їх енергетика здатна заряджати уяву українців, активізувати його внутрішні ресурси.

Дніпро в аналізованій поезії Т. Шевченка є тією межею, за якою для українця починається інший світ – чужина, «край світа»:

*А Дніпр у море, на край світа
Билину море покотило
Та й кинуло на чужині [7, 2, с. 170].*

Море – водний простір із гірко-солоною водою (уподібнюється до сліз), «разом з тим символізує смерть...», море асоціюється з великою, часом непереборною відстанню» [2, с. 365]. Трагізм описаної у творі ситуації полягає в тому,

що українець силоміць відірваний від рідних і зрозумілих йому краєвидів, звичаїв, традицій, обрядів, а отже, в іншому просторі він губиться, а його душа тужить. На чужині представник нашої нації не захищений магічними колами своєї оселі, родини, обійстя, поля, його духовному світові загрожує руйнування.

Далі через майстерне «нанизування» художніх образів підсилюється трагізм зображуваних обставин, твір сповнюється смутком, зажурою і жалем до героя:

*І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі, зажурившись,
Гаєм по долині;
Гай шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі,
Думи душу осідають,
І капають сльози [7, 2, с. 170].*

Як бачимо, перекотиполе змінює билина, що символізує бідність, самотність, сирітство, й підсилюється образом лоз – традиційним образом незахищеності, гнучкості й сирітства та дороги, що символізує мандри й далекі світи. Так викристалізовується образ неприкаяної душі:

*І жаль тобі її стане,
Малої билини.
Підеш собі, зажурившись,
Гаєм по долині;
Гай шепоче, гнуться лози
В яру при дорозі,
Думи душу осідають,
І капають сльози [7, 2, с. 170].*

Своєрідним емоційним центром твору є такі рядки:

*І хочеться сповідатись,
Серце розповіти,
І хочеться... [7, 2, с. 170].*

Далізвучить щира «з розповітим серцем» молитва:

*Боже милий!
Як хочеться жити,
І любити твою правду
І весь світ обняти! [7, 2, с. 170-171].*

І бажання сповідатися, і виголошений фрагмент молитви логічно продовжують філософсько-медитативний зачин твору. Серце, як відомо, здавна символізує життя і такі чесноти, як доброта, милосердя – взірцеві для людини, котра прагне бути схожою на Бога. В цих рядках помітно виокремлюється тріада *серце – Бог – правда*. В народному сприйманні правда (істина) часто асоціюється з Богом та почасти з матір'ю [див.: 2, с. 476]. Такий код-ключ – підґрунтя

до потлумачення наступної строфи (звертання), у якій герой мріє про чесний, справедливий, сповнений добра і гармонії світ:

*Благо тобі, друже-брате,
Як є в тебе хата.
Благо тобі, як у хаті
Є з ким розмовляти.
Хоч дитина немовляща,
І воно вгадає
Твої думи веселії...
Сам Бог розмовляє [7, 2, с. 171].*

У ліричного героя-українця, силоміць відірваного від рідного краю, спрацював минулий досвід: чуттєво-почуттєвий образ хати актуалізувався, відновився, можливо, навіть незалежно від його волі й бажання, тобто, з'явився з глибини пам'яті, став «художнім еквівалентом душі» (В. Марко) героя-українця.

Хата – одна з головних засад повноцінного життя українця-хлібороба, той оберіг, «магічне коло» (М. Гримич), що захищає від зовнішніх впливів і одуховлює внутрішній світ. «Хата – уосібнення родинного вогнища, благополуччя, досягнутого завдяки працьовитості, гостинності, волі, незалежності («Своя хата – своя правда», «Своя хата й своя воля»)» [див.: 2, с. 616].

В художньому доробку Т. Шевченка образ хати завжди семантично активний. Самодостатність цього образу в поезії «Ми восени таки похожі...» підтверджується його здатністю розгортатись у свідомості читача. Потужності цього образу досягнуто завдяки:

1) змістовій панорамності образу й ущільненості асоціативного ряду, викликаного цим образом (від згадки про хату внаші уяві виринають рушники, піч, колиска, ікони тощо; всі ці атрибути української оселі задіяно в родинній обрядовості, з ними пов'язані народнорелігійні свята, традиції, обряди);

2) утаємничено-прихованому зв'язкові з підтекстовими образами: подана у творі структура «хата – дитина немовляща» передбачає ще одну обов'язкову складову – матір; так утворюється органічна триєдність хата – дитина – мати, що, до речі, може розгалужуватися й конкретизуватися з огляду на зауважену вище змістову панорамність образу хати (наприклад, колиска, пісня).

Завуальований у попередній строфі образ матері хоча знову не називається, а лише припускається, однак він є вагомим. Зображена в поезії Т. Шевченка родина – щаслива, благословенна Богом, бо має дитину. «У давнину дітей звали «Божою росю», бо вони «зрошують», звеселяють життя; поява дитини – це благословення Боже» [див.: 2, с. 184]. А в поезії Т. Шевченка: «Сам Бог промовляє непорочними вустами» [7, 2, с. 171].

Вибудована на пошануванні народнорелігійних традицій, засадах гармонії та взаєморозуміння родина – теж своєрідна підстава бути схожим на Бога (у любові до ближнього, в гармонії зі світом тощо). Так знову художньо виструктуровується філософська вісь поезії. Родина і хата, а отже, традиційна, з трипільських часів осілість – протиставлення бідам, сирітству, блудам-мандрам безталанного ліричного героя.

Якщо взяти до уваги думку К.-Г. Юнга про архетип як систему установок, що одночасно є і образами, і емоціями, і представляють хтонічну частину душі, то *архетип хати* і є тією частиною, «через яку душа зв'язана з природою чи... з якою зв'язок душі з землею і світом найбільш помітна» [8, с. 147]. Образ хати не згаснув на засланні, а навпаки, підвищив свою інтенсивність і разом із іншими хтонічними образами випрозорив «історію душі» ліричного героя-українця, його минуле й теперішнє, дороге, рідне, особливо прикметне.

Дніпро, степ, гай, хата, дитина – атрибути повноцінного життя українця. Хата є для нього своєрідним сакральним об'єктом, адже не випадково в народі називають її *господою*. «Кожен сакральний предмет повинен бути на своєму місці... Можна навіть сказати, що саме перебування на своєму місці робить річ сакральною, оскільки за порушення цієї умови, і навіть думки про таке порушився б весь світовий порядок» [5, с. 25]. Із життя ліричного героя поезії Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...» хату вилучено, тобто порушено світопорядок, життя втрачає смисл і цінність – довкола пустеля:

*А тобі, мій одинокий,
Мій друже єдиний,
Горе тобі на чужині
Та на самотині.
Хто з тобою заговорить,
Привітає, гляне?..
Кругом тебе простяглася
Трупом бездиханням
Помарнілая пустиня,
Кинутая Богом [7, 2, с. 171].*

Звертання до одинокого друга в останній строфі довершує філософську вісь твору (первинними смисловими образами друга були перекотиполе, билина, руде ягняточко). Це звертання сповнено співчуттям і водночас є своєрідним дорученням до тих «ми», які «восени таки похожі хоч капельку на образ Божий». Одинокий друг схожий на образ Божий своїм стражданням у пустелі. Як і в Біблії, пустеля у Т. Шевченка – це світ, позбавлений цінностей, ідеалів, Божого смислу. Пустеля поглиблює духовну спрагу ліричного героя-автора.

Останню строфу сповнено сумом за Батьківщиною, жалем до самотньої людини, зневіри в можливість мати родину, і напевно, страху померти на чужині. Порівняння «помарнілої пустині» з «трупом бездиханням» викликає низку асоціацій – домовина, хрест, свічки, і врешті-решт – похорон, тобто йдеться про своєрідну духовну смерть героя. Хата в рідному краї – це гармонія і щастя, благо, а хата на чужині – домовина. Фінал твору, як бачимо, не зорієнтовано у майбутнє.

Поезія Т. Шевченка «Ми восени таки похожі...» – цілісно, образно й ідейно пружна, філософськи наповнена структура. В ній віддзеркалюється «історія душі» ліричного героя/автора, випрозорується образ болю-туги, що спричинює ностальгію у відірваного від рідного простору українця-страдника. Численні листи Т. Шевченка посутньо доповнюють тематико-проблемний діапазон твору, увиразнюють психостан ліричного героя.

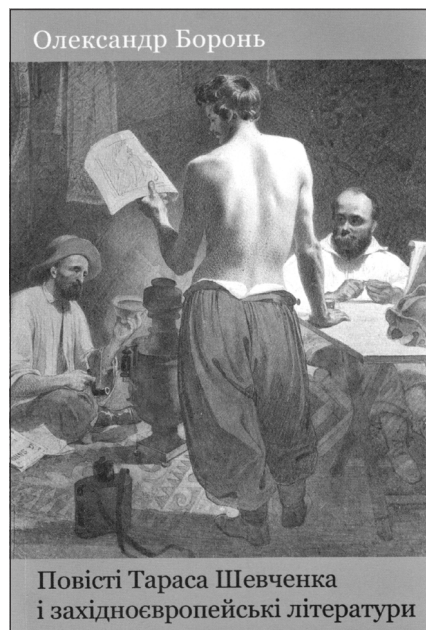
Список використаної літератури

1. Большаков Л. Шляхами великої долі / Леонід Наумович Большаков. – К. : Веселка, 1984. – 174 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Клименко В. Свідомі й сенсорні дії у психічному відображенні / В. Клименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 5. – С. 30–36.
4. Костенко Л. Поет, що ішов сходами гігантів // Українка Леся. Драматичні твори / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – С. 3–15.
5. Леві-Строс К. Первісне мислення / К. Леві-Строс. – К. : Український Центр духовної культури, 2000. – 324 с.
6. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк. – К. : Обереги, 1992. – 80 с.
7. Шевченко Т. Твори: у 5 т. – Т. 2. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – 301 с. У тексті посилаємося на це видання, зазначаючи в дужках номер джерела (перша цифра) і том (друга цифра).
8. Юнг К.-Г. Проблемы души нашего времени / К.-Г. Юнг. – СПб. : Питер, 2002. – 362 с.

Summary. Gorbolis L. SOUL WORLD OF UKRAINIAN IN THE POEM «MY VOSENY TAKY POHOZHI...» BY TARAS SHEVCHENKO.

The mood tone, associative-imaginative matrix of poetry «My Voseny Taky Pohozhi...» («In Autumn We Look Like...») by T. Shevchenko was studied in the article. Shevchenko's letters, as well as information about the history of the poem writing and especially psychological state of the writer when he was staying in a foreign land were involved for a comprehensive analysis of the work.

Keywords: tragedy, foreign land, associative array, mentality, national identity

Олександр Боронь

Повісті Тараса Шевченка
і західноєвропейські літератури

Шевченків Світ